

ROBERTO BOLAÑO

Emigráció, hontalanság, irodalom

Az emigrációról fogok beszélni, ezért hívtak. A meghívólevél angolul érkezett, és én nem tudok angolul. Volt idő, amikor tudtam, vagy azt hittem, tudok, mindenestre egy időben, kamasz koromban, azt hittem, tudok angolul olvasni, és legalább olyan jól, vagy olyan rosszul, mint spanyolul. Ez az idő sajnálatos módon elmúlt. Nem olvasok angolul. De amennyire megértettem a levelet, azt hiszem, az emigrációról, illetve a hontalanságról kell beszélnem. Irodalom és hontalanság. Nagyon is lehetséges azonban, hogy teljes tévedésben vagyok, ami, ha jobban meggondolom, utóbb tiszta haszon, mivel én nem hiszek az emigrációban, és, főként, a hontalanságban sem hiszek akkor, ha e szavakhoz az irodalom szó kapcsolódik.

Viszont azt hiszem, ideje már kimondanom, nagyon örülök, hogy itt lehetek önökkel, a híres-nevezetes Bécs városában. Bennem Bécs mindig is erősen összekapcsolódott az irodalommal és bizonyos személyekkel, akik nagyon közel állnak hozzám, és akik ugyanazt gondolták az emigrációról, mint amit néha én gondolok, vagyis azt, hogy a hazátlanság olyasmi, mint az élet, illetve, mint az élethez való viszonyulás. 1978-ban, vagy talán '79-ben egy mexikói költő, bizonyos Mario Santiago, Izraelből hazatérőben pár napot töltött ebben a városban. Ő maga mesélte nekem, hogy egy nap a rendőrség letartóztatta, majd kiutasították. A kiutasítási végzésben az állt, hogy 1984-ig nem teheti be a lábát Ausztriába. A dátumnak Mario különös jelentést tulajdonított, sőt viccesnek találta, mint ahogyan én is annak találok, még most is. George Orwell nem csupán a XX. század egyik legkiemelkedőbb írója volt, hanem, mindenekelőtt és leginkább, bátor és derék ember. Egyszóval, Mario, abban az immár eléggé távoli '78-as vagy '79-es évben humorosnak találta, hogy épp ezzel a megszorítással számúzik Ausztriából, mintha csak Ausztria azzal büntetné, hogy nem léphet földjére mindaddig, amíg el nem telik hat év, amíg el nem következik a regény címét adó év, az évszám, amely sokaknak a gyalázat, a sötétség és az ember erkölcsi vereségének jelképe lett. De itt abba is hagyom a dátum jelentésének, vagy a véletlen, illetve a még nála is ádázabb szörny, az okság titkos üzeneteinek boncolgatását, amelyeket a mexikói költőnek, általa pedig nekem küldött ez a szörnyeteg. Inkább rá-, illetve visszatérek arra, hogyan lehetséges egyáltalán beszélni a hazátlanságról avagy száműzetésről. Az osztrák belügyminisztérium (vagy rendőrség, vagy elhárítás) parancsba adja tehát döntését Mario Santiago kiutasításáról, amivel valamiféle határvidekre, a senki földjére küldi a barátomat. Az angol *no man's land*-et mond, és ez, igazság szerint, pontosabb is a spanyol kifejezésnél, mivel spanyolul a „senki földje” inkább azt jelenti, pusztaság, olyan hely, ahol semmi sincs. Az angol kifejezés inkább azt jelenti, olyan hely, ahol csak ember nincs, apróbb-nagyobb állatok, rovarok viszont lehetnek, amiktől akár kellemes is lehet a vidék, nem mondom, hogy nagyon kellemes, de sokkal, sokkal kellemesebb a spanyol kifejezésből adódónál, noha értelmezésemet valószínűleg nagyban befolyásolja rendkívül csekély és mind csekélyebb angol tudásom, sőt, mind gyatrább spanyol tudásom (a Spanyol Királyi Akadémia szótárában nem is szerepel a „senki földje” kifejezés, ami ugyan nem meglepő, de az is lehet, hogy én kerestem rosszul). Annyi azonban bizonyos, hogy mexikói barátomat kitiltják, és a senki földjére küldik. Én így látom a jelenetet: pár osztrák funkcionárius beleüti a „nemkívánatos személy” kitörölhetetlen pecsétjét Mario útlevelébe, aminek értelmében nem léphet Ausztria földjére, míg csak Orwell baljós évszáma el nem érkezik, majd a költőt fölteszik egy vonatra, szélnek eresztik egy ingyenjeggyel, amit az osztrák állam fizetett, útjára bocsátják az időleges száműzetés, illetve az öt évig tartó biztos távollemaradás felé, aminek leteltével a barátom, ha kedve tartja, beutazási vízumot kérhet, és visszatérhet a szépséges bécsi utcákra. Ha Mario Santiago fanatikus rajongója lett volna a salzburgi ünnepi játékoknak, biztosan könnyes szemmel hagyta volna el Ausztriát. De Mario sohasem járt Salzburgban. Felszállt a vonatra és meg sem állt Párizsig, majd pár hónapos ott-tartózkodás után elrepült Mexikóba, és amikor már a vészjósló, vagy ha tetszik ünnepélyes 1984-et írtuk, Mario még mindig Mexikóban élt,

Mexikóban írta verseit, amiket senki sem akart közölni, s amelyek mellesleg a XX. század végén született mexikói versek legjavához tartoznak. Balesetek érték, utazott és szerelembe esett, gyerekei lettek és jól vagy rosszul, de élt, élte az életét a mexikói államhatalom oltalmában, amíg 1998-ban el nem gázolta egy autó, amíg rejtélyes körülmények között el nem ütötte egy kocsi, amely természetesen kereket oldott, míg Mario ott haldoklott az úttesten elterülve, México DF valamely külvárosának egyik sötét utcáján, a városén, amely történelmének valamely pontján maga volt a paradicsom, mára pedig maga lett a pokol. De nem akármilyen pokol, hanem a Marx testvérek különleges pokla, Guy Debord és Sam Peckinpah gyehennája, vagyis valami végletesen különleges pokol. Ott halt meg Mario, ahogyan a költők halnak meg, elhomályosuló tudata mélyére süppedve, papírok nélkül, ami miatt az odaérkező mentősöknek fogalmuk sem volt, kié lehetett az az összeroncsolt test; több napig őrizték a halottasházban, de nem jelentkezett érte senki, akinek adósa lett volna; ott feküdt, valamiféle végső felismerés, negatív epifánia állapotában, akarom mondani, mint a vízkereszt fotónegatívja, ami, egyébként, országaink hétköznapijainak krónikája is lehetne. Így hát Mario sok-sok teljesületlen dolga között teljesületlen maradt ez is, a visszatérése Bécsbe, ide, Ausztriába, amely, talán mondanom sem kell, nekem nem Haider Ausztriája, hanem a fiataloké, akik utálják Haidert, és akik ki is mennek az utcára, hogy hangot adjanak utálatuknak; amely tehát nekem a mexikói költő, Mario Santiago Ausztriája, Marióé, akit 1978-ban kiutasítottak Ausztriából, s akinek megtiltották, hogy visszatérjen oda 1984-ig, vagyis akit száműztek Ausztriából a tágas *no man's landra*, és akit, amúgy nem mellékesen egyáltalán nem érdekelt sem Ausztria, sem Mexikó, sem az Egyesült Államok, de még a szerencsésen kimúlt Szovjetunió sem és Kína sem. Egyebek mellett azért, mert nem hitt országokban, és az egyedüli határok, amiket tiszteletben tartott, az álmok határai voltak, a szerelem és szeretetlenség félelmetes határai, a bátorság és a félelem határai, az etika aranyló határai. És ezzel, azt hiszem, mindent elmondtam, amit el kellett mondanom irodalom és emigráció, irodalom és száműzetés kapcsolatáról. Am a levél, amit kaptam, hosszú és túlságosan is részletező volt, és külön kiemelték benne, hogy legalább húsz percig kell beszélnem, amiért önök, úgy hiszem, nem volnának különösebben hálásak, sőt, ami, könnyen meglehet, kinszenvedésbe torkollna, leginkább persze azért, mert nem vagyok biztos benne, hogy jól fordítottam le azt az átkozott levelet, de azért is, mert mindig úgy tartottam, hogy a jó beszédek a rövid beszédek. Irodalom és hontalanság (vagy emigráció) szerintem ugyanannak az éremnek a két oldala: a sorsunk, a véletlen kezébe letéve. A házamban maradva ismerem meg a világot, mondja Lao Ce a *Tao Te Kingben*, *Az Út és Erény könyvében*, és még így is, vagyis ha valaki ki sem lép a házából, a hazátlanság vagy száműzetés így is jelen lesz az életében, méghozzá az elejétől fogva. Kafka művei, a XX. század leginkább szemnyitogató és legrettenetesebb (s egyben a legalázatosabb, legszerényebb) írásai bőséges és elégséges bizonyítékkal szolgálnak mellette. Európa-szerte most hangos siránkozást hallani, a hontalan emigránsok fájdalmas sirárait, gyászos énekét, amelyben panasz, vád és önvád, valamint nehezen felfogható nosztalgia keveredik. Lehet vágyakozni olyan föld után, ahol a halál küszöbére került valaki? Lehet vágyakozni a szegénység, az üldöztetés, a hatalmi önkény, az igazságtalanság után? A sirámokban, amiket Latin-Amerika és más elszegényedett, nagy traumákat átélt régiók íróitól hallunk, folyvást a nosztalgiát, a szülőföld utáni epekedést zsolozsmázzák. Én mindig valami fals, hazug tónust éreztem ebben. Az igazi író egyedüli hazája a könyvtára, legyen az akár polcokon, akár az emlékezetében. A politikus érezhet nosztalgiát, sőt, neki éreznie is kell. Egy politikus nehezen gazdagodhat meg külföldön. Egy munkás számára lehetetlen és nem is megengedett a sóvárgás: ő a kezében hordja a hazáját. Akkor hát kiktől származik ez a rémisztő panaszdal? Amikor először hatolt a fülemig, arra gondoltam, a mazochistáktól. Ha fogoly vagy Thaiföldön, és svájci vagy, természetes, ha egy svájci börtönben szeretnéd letölteni a büntetésed. Ha ellenben thaiföldi vagy, és Svájcban csuktak börtönbe, de mégis Thaiföldön akarsz rácsok mögé kerülni, ha ott akarod leülni, amit kiszabtak rád, az nem normális, hacsak nem a magány diktálja nosztalgiádat. Mert a magány igenis képes olyan vágyakat kelteni, amelyeket nem igazol sem a józan ész, sem a valóság. De én írókról, vagyis magamról beszéltem, így bizvást állíthatom, hogy nekem a hazám a fiam és a könyveim. A könyvtáram, amelyet kétszer is elvesztettem, két hirtelen jött, katasztrofális költőzködés során, és amelyet azután sok türelemmel kellett újra összeszednem. És ehhez a ponthoz, a könyvtár kérdéséhez érve Nicanor

Parra egyik verse ötlik eszembe, a vers, amely olyan nekem, ha irodalomról, ha a chilei irodalomról s pláne, ha a hontalanságról, illetve számkivetettségről kell beszélnem, mintha gyűrűt forgatnék az ujjamon. A vers a négy nagy chilei költő felsorolásával kezdődik, a chileiek jellegzetes vitájával, amelyről másoknak, vagyis a földkerekségen élő kritikuskok 99,9 százalékának fogalma sincs, vagy udvariasan tudomást sem vesz róla, vagy némiképp elege van belőle. Vannak, akik állítják, hogy a négy legnagyobb chilei költő Gabriela Mistral, Pablo Neruda, Vicente Huidobro és Pablo de Rokha, mások szerint Pablo Neruda, Nicanor Parra, Vicente Huidobro és Gabriela Mistral. A sorrend aszerint változik, aki éppen kimondja, de végül mindig négy szék és öt költő szerepel a felsorolásban, holott az volna a logikus és a legegyszerűbb, ha az öt legnagyobb chilei költőről beszélénk, a négy legnagyobb helyett. Mígnem Nicanor Parra megírta a verset, amely így kezdődik:

Chile négy legnagyobb költője
Három
Alonso Ercilla és Rubén Darío.

Amint bizonyára Önök is tudják, Alonso de Ercilla egy spanyol katonája volt, nemes és vakverő, aki részt vett az araucán indiánok ellen vívott hódító háborúban, majd Spanyolországba visszatérve megírta *La Araucana* című verseskönyvét. Ez a mű, nekünk chileieknek, afféle alapmű, országalapító, a költészet és a történelem szerelmeseinek pedig egy nagyszerű könyv, telve merészséggel és nagylelkűséggel. Rubén Darío pedig, amint az ugyancsak ismeretes, de ha mégsem, nem érdekes – anynyi ismeretlen dolog van, magunkat is beleértve –, a modernizmus megalkotója, és a XX. századi spanyol nyelvű költészet egyik legnagyobb alakja volt, de az is lehet, hogy a legnagyobb, Nicaraguában született 1867-ben, és Nicaraguában is halt meg, 1916-ban. A XIX. század végén érkezett Chilébe, ahol remek barátokra és még remekebb olvasmányokra tett szert, de ahol a chilei uralkodó osztály – amely örökké azzal dicsekedett, hogy száz százalékig fehér – mindvégig úgy tekintette, mint egy

indiánt, vagy mint valami fekete bőrűt. Így hát, amikor Parra azt mondja, hogy a két legnagyobb chilei költő Ercilla és Darío, akik valóban éltek Chilében és akik valóban erős élményeket éltek át Chilében (Alonso Ercilla a hódító háborúkban, Darío a szalonok csetepatéiban), akik írtak Chiléről és Chilében, méghozzá spanyolul, közös nyelvünkön, nos, akkor Parrának igaza van, és nem csupán átvágja a „ki a négy legnagyobb költő” kérdésének gordiuszi csomóját, hanem új kérdéseket tesz fel, új utakat nyit meg. Mellesleg a költeménye (avagy, ahogyan ő nevezi e rövid szövegeit: robbanószerkezete) csupán megcsavarása vagy kifacsarása Huidobro sorainak, amelyek így szólnak:

A négy égtáj
Három
A dél és az észak.

Huidobro versei nagyszerűek és én nagyon szeretem őket, mivel légiések, akár Huidobro költészetének java része, de Parra csavarintása/kifacsarása mégis jobban tetszik, mivel valóban olyan, akár egy bomba, amelyet azért helyezett el a költő, hogy mi, chileiek felnyissuk végre a szemünket és felhagyjunk az ostobaságainkkal. Sorai a negyedik dimenzióban „szólnak”, úgy, ahogyan Huidobro szerette volna, ez a negyedik dimenzió azonban a tudatos állampolgár dimenziója, s noha első pillantásra viccnek tűnik (és mellesleg az is, humor), másodkora viszont bizvást tekinthetjük valamiféle nyilatkozatnak, az emberi jogok nyilatkozatának. Olyan vers, amely, legalábbis nekünk, gyötrelmek és sürgető feladatok közt élő chileieknek az igazságról beszél, azt mondja, hogy a mi négy legnagyobb költőnk Ercilla és Darío; Ercilla, aki szülőföldjén, Kasztíliában halt meg 1594-ben, nyughatatlan vándorélet után (II. Fülöp apródjaként kezdte, beutazta Európát, harcolt Chilében Alderete, Peruban García Hurtado de Mendoza parancsnoksága alatt); valamint Darío, aki, miután szinte egész életét külföldön élte le, szülőhazájában, Nicaraguában halt meg 1916-ban, két évvel az 1914-ben elhunyt Trakl után. És most, hogy Trakl neve csúszott ki a számon, engedjék meg, hogy némi kitérőt tegyek, mivel eszembe jut, hogy amikor ez utóbbi, vagyis Trakl abbahagyja a tanulmányait és beáll gyógyszerésztanulónak, még zsenge, ámbár cseppet sem ártatlan ifjúként, tizennyolc évesen, úgyszintén valamiféle száműzetést választ (ha annak önkéntes, természetes formáját is), mivel tizennyolc évesen méregkeverő tanoncnak állni igenis a száműzetés egy fajtája, mint ahogy a kábítószerelés is az, önkéntes száműzetés, akárcsak a vérfertőzés, amint azt a régi görögök nagyon jól tudták. Itt van tehát nekünk Rubén Darío, és itt van nekünk Alonso de Ercilla, mint a négy legnagyobb chilei költő, de először is itt van nekünk Parra költeményének tanulsága, hogy tudniillik nincsen sem Dariónk, sem Ercillánk; nem sajátíthatjuk ki, csak olvashatjuk őket, és az is untig elég. Parra verséből még az is következik, hogy a nacionalizmus gyászos, sötét dolog, ami magától roskad össze, a saját súlya alatt. Nem tudom, érthető-e, mit jelent az, hogy magától roskad össze, de talán elég, ha elképzelték egy szarból készült szobrot a sivatagban, amely lassan beplattyan; hát valami ilyesmi akar lenni, ha valami a saját súlyától roskad össze. Parra költeményének harmadik tanulsága pedig az, hogy a feltehetőleg két legnagyobb költőnk, a két legnagyobb chilei költő egy spanyol és egy nicaraguai, mindkettő itt járt ezen a déli vidéken, egyik katonaként, és olthatatlanul kíváncsi szellemként, a másik mint emigráns, mint nincstelen, hazáját elhagyó, aki eltökélte, hogy híres ember lesz. Egyiküknek sem állt szándékában, hogy Chilében maradjon, egyikük sem akart a legnagyobb chilei költővé válni, egyszerűen emberek voltak; két vándorember. Amivel pedig, reményeim szerint, világossá vált, mit gondolok irodalomról és emigrációról, avagy az irodalomról és a hontalanságról.

Csuday Csaba fordítása

101
KRE
2
SIT
D,
O,